

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ФАХОВА ХАРАКТЕРИСТИКА THE TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE AS A SIGNIFICANT PROFESSIONAL CHARACTERISTICS

У статті професійна компетентність розглядається через широке коло визначень, які пояснюють її сутнісні характеристики, принципи, концепції. У сучасній педагогічній науці формування особистості вчителя розглядається як із психологічного, так й особистісного поглядів. Аналіз розуміння науковцями сутності компетентнісного підходу свідчить про різні підходи до тлумачення цього феномена. Характерні ознаки ключових компетентностей: багатofункціональність; багатомірність; надпредметність і міждисциплінарність; динамічність. Зауважується, що сучасний науково-педагогічний працівник вищої школи повинен володіти загальнопрофесійними компетентностями, а саме: психолого-педагогічною; науководослідницькою; педагогічного менеджменту. З позиції основних операційних функцій педагога професійної школи виділяють такі групи професійно-педагогічних умінь: гностичні вміння – пізнавальні вміння, які передбачають отримання нової інформації; ідеологічні вміння – соціально-значущі вміння проведення виховної роботи серед учнів, пропаганди педагогічних знань; дидактичні вміння – загальнопедагогічні вміння визначення конкретних цілей навчання, форм, методів і засобів навчання, конструювання педагогічних ситуацій; організаційно-методичні вміння – вміння реалізації навчально-виховного процесу, формування мотивації навчання; комунікативно-режисерські вміння – загальнопедагогічні вміння, які включають перцептивні, експресивні, суєстивні, ораторські й уміння у сфері педагогічної режисури; прогностичні вміння – уміння прогнозування успішності навчально-виховного процесу; рефлексивні вміння – здатність до самопізнання, самооцінки професійної діяльності та професійної поведінки, самоактуалізації; організаційно-педагогічні вміння – загальнопедагогічні вміння планування виховного процесу, організації самовиховання й самоврядування; загальнопедагогічні вміння – уміння читання і складання креслень, схем, технічних діаграм, виконання розрахунково-графічних робіт, визначення економічних показників виробництва; конструктивні вміння – інтегративні вміння розроблення технологічних процесів і конструювання технічних пристроїв, складання технологічних карт, текстів; технологічні вміння – кількісні вміння аналізу виробничих ситуацій, планування, раціональної організації технологічного процесу, експлуатації технологічних пристроїв; виробничо-операційні вміння – загальнотрудові вміння за суміжними професіями; спеціальні уміння – вузькопрофесійні вміння в межах якоїсь однієї галузі виробництва.

Ключові слова: компетенція, професійна компетентність, формування особистості,

компетентнісний підхід, педагогічна компетентність, вища освіта.

The professional competence is considered through a wide range of definitions that explain its essential characteristics, principles, concepts in this article. In modern pedagogical science, the formation of the teacher's personality is considered from a psychological as well as a personal point of view. The understanding of the competence approach essence has been analyzed by scientists and shows different approaches to the interpretation of this phenomenon. There are such characteristics of basic competences as: multifunctionality; versatility; supremacy and interdisciplinarity; dynamism.

It is noted that the modern scientific and pedagogical worker of the higher school should possess general professional competencies, namely: psychological and pedagogical; scientific research; pedagogical management.

From the point of view of the main operational functions of a vocational school teacher, the following groups of vocational-pedagogical skills are distinguished: gnostic skills – these are cognitive skills, which provide new information; ideological skills – these are socially significant skills of educational work among students, promotion of pedagogical knowledge; didactic skills – these are general pedagogical skills of defining specific learning goals, forms, methods and means of teaching, constructing pedagogical situations; organizational and methodological skills – the ability to implement the educational process, the formation of motivation of learning; communication and directing skills – these are general pedagogical skills, which include perceptual, expressive, suggestive, oratorical and pedagogical directing skills; prognostic skills – the ability to predict the success of the educational process; reflexive skills – the ability to self-knowledge, self-assessment of professional activity and professional behavior, self-actualization; organizational and pedagogical skills – these are general pedagogical skills of educational process planning, self-education and self-government organization; general pedagogical skills – the ability to read and make drafts, diagrams, technical diagrams, perform calculation and graphic works, determine the economic indicators of production; constructive skills - integrative skills in the development of technological processes and design of technical devices, drawing up technological maps, tests; technological skills – quantitative skills of production situations' analysis, planning, rational organization of technological process, operation of technological devices; production and operational skills – general labor skills in related professions; special skills – narrow professional skills within any one branch of production.

Key words: competence, professional competence, personality formation, competence approach, pedagogical competence, Higher Education.

УДК 378.147.091.33:004
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/23-2.20>

Сапогов М.В.,
аспірант кафедри інноваційних та інформаційних технологій в освіті, завідувач лабораторії
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Постановка проблеми в загальному вигляді.

На ринку праці затребуваними стають фахівці, які швидко реагують на будь-які зміни інформацій-

ного суспільства в ринкових відносинах, здатні проявляти творчу ініціативність, конкурентоздатність, цілеспрямованість, креативність, проектне

мислення. Одним із кроків у цьому напрямі є проблема формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Поняття *competence-based education* (CBE) – «освіта, заснована на компетенціях» – уведена всесвітньо відомим вченим-лінгвістом Ноамом Хомським. Він також увів у науку поняття «компетенція» (1965 р.) стосовно теорії мови, пізніше це поняття отримало новий етап упровадження/використання в американській концепції освіти на основі компетенцій у 70-х роках ХХ ст. [9, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній педагогічній науці формування особистості вчителя розглядається як із психологічного (Б. Ананьєв, О. Ковальова, С. Рубінштейн та ін.), так і особистісного (В. Сластьонін, С. Архангельський, Л. Спірін) поглядів. Існує безліч досліджень, присвячених формуванню різних аспектів професійної компетентності педагога й навчання різних видів педагогічної діяльності: організації поза-класної роботи, роботи з батьками, формуванню й розвитку дидактичних навичок і вмінь учителя, здібностей використання елементів психоаналізу тощо. Однак більшість дослідників розглядає лише один або кілька аспектів педагогічної діяльності, а отже, приділяє увагу формуванню якості, що є частиною професійної компетентності [7].

Професіоналізм у найзагальнішому сенсі визначають як сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок, а також особистісних і нейродинамічних якостей особистості, необхідних для здійснення професійної діяльності.

Мета статті – з'ясувати підходи до формування професійної компетентності вчителя як визначальної фахової характеристики в системі професійно-педагогічних умінь.

Виклад основного матеріалу. Українськими вченими, членами робочої групи спільного проекту МОН, НАПН України та Програми розвитку ООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному» в Україні ключову компетентність визначено як об'єктивну категорію, яка фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини. Вона може бути визначена як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми. Кожна з таких компетентностей передбачає засвоєння тими, хто навчається, не окремих, не пов'язаних один із одним елементів знань і вмінь, а оволодіння комплексною процедурою, у якій для кожного виділеного напрямку її набуття є відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер. Ознаки ключових компетентностей: багатофункціональність (дає змогу людині вирішувати різні проблеми в повсякденному, професійному та соціальному

житті, досягати важливих цілей і вирішувати різноманітні завдання); багатомірність (передбачають різні розумові процеси та інтелектуальні вміння); надпредметність і міждисциплінарність (можуть застосовуватися в різних ситуаціях у професійній, соціальній і побутовій сферах); динамічність (залежать від пріоритетів суспільства та особистості, які мають рухливу природу) [6, с. 204].

І. Драч зазначає, що до цього часу відбуваються дискусії щодо визначення змісту понять «компетентність», «компетенція», їх співвідношення, існування різних підходів до класифікації ключових компетентностей. Науковець поділяє позицію О. Локшиної та вважає, що жоден з етапів становлення компетентнісного підходу не можна вважати закінченим. У його працях говориться про те, що аналіз розуміння науковцями сутності компетентнісного підходу свідчить про різні підходи до тлумачення цього феномена. Зокрема, Г. Селевко вважає, що «компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань, формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багаточинникового соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно й комунікаційно насиченого простору». Цієї ж думки дотримується й О. Новіков, який зазначає, що цей підхід заснований на концепції компетенцій як основі формування в учнів здібностей вирішувати важливі практичні завдання й виховання особистості загалом [9, с. 16].

Професійна компетентність викладача включає такі компоненти [4, с. 22]: 1. спеціальна компетентність – підготовка до самостійної реалізації певних видів діяльності, уміння вирішувати типові професійні завдання й оцінювати результати своєї діяльності, здатність самостійно здобувати нові знання та вміння за фахом; 2. персональна компетентність – здатність до постійного професійного зростання й підвищення кваліфікації, а також реалізації себе в професійній діяльності; 3. соціально-правова компетентність – сюди входять знання й уміння в галузі взаємодії з громадськими інститутами та людьми, а також здатності професійно спілкуватися й гідної поведінки; 4. екстремальна компетентність – здатність діяти в умовах, що раптово ускладнилися, у разі надзвичайних ситуацій.

Нині під «професійною компетентністю» розуміють [1] «інтегральну характеристику особистості, що визначає здатність вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, професійного й життєвого досвіду, цінностей і нахилів». Згідно з нормативними документами [5], «компетентність –

динамічна комбінація знань, умінь і навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, котрі є результатом навчання в закладі вищої освіти за відповідною освітньою програмою та підставою для присвоєння кваліфікації»; компетентність [3] – набута в процесі навчання інтегрована здатність, що складається з умінь, досвіду, цінностей і ставлення, котрі цілісно зреалізуються на практиці.

Під професійною компетентністю прийнято розуміти [8] інтегральну характеристику ділових та особистісних якостей фахівців, що відображає рівень знань, умінь і навичок, досвіду, достатніх для здійснення певного роду діяльності, яка пов'язана з прийняттям рішень. До основних компонентів професійної компетентності також зараховують соціально-правову компетентність – знання й уміння у взаємодії з громадськими інститутами та людьми, а також володіння прийомами професійного спілкування й поведінки; аутокомпетентність – адекватне уявлення про свої соціально-професійні характеристики та володіння технологіями подолання професійної деструкції.

Професійна компетентність оцінюється рівнем сформованості професійно-педагогічних умінь. З позиції основних операційних функцій педагога професійної школи виділяють такі групи професійно-педагогічних умінь: гностичні вміння – пізнавальні вміння, які передбачають отримання нової інформації, виділення в ній головного, істотного, узагальнення та систематизація власного педагогічного досвіду, досвіду новаторів і раціоналізаторів виробництва; ідеологічні вміння – соціально значущі вміння проведення виховної роботи серед учнів, пропаганди педагогічних знань; дидактичні вміння – загальнопедагогічні вміння визначення конкретних цілей навчання, вибору адекватних форм, методів і засобів навчання, конструювання педагогічних ситуацій, пояснення навчально-виробничого матеріалу, демонстрації технічних об'єктів і прийомів роботи; організаційно-методичні вміння – уміння реалізації навчально-виховного процесу, формування мотивації навчання, організації навчально-професійної діяльності учнів, установаження педагогічно виправданих взаємовідносин, формування колективу, організації самоврядування; комунікативно-режисерські вміння – загальнопедагогічні вміння, які включають перцептивні, експресивні, сугестивні, ораторські та вміння у сфері педагогічної режисури; прогностичні вміння – уміння прогнозування успішності навчально-виховного процесу, що включають діагностику особистості й колективу учнів, аналіз педагогічних ситуацій, побудова альтернативних моделей педагогічної діяльності, проектування розвитку особистості й колективу, контроль за процесом і результатом; рефлексивні вміння – здатність до самопізнання, самооцінка професійної

діяльності й професійної поведінки, самоактуалізація; організаційно-педагогічні вміння – загальнопедагогічні вміння планування виховного процесу, вибору оптимальних засобів педагогічного впливу та взаємодії, організації самовиховання й самоврядування, формування професійної спрямованості особистості учнів; загальнопедагогічні вміння – уміння читання і складання креслень, схем, технічних діаграм, виконання розрахунково-графічних робіт, визначення економічних показників виробництва; конструктивні вміння – інтегративні вміння розроблення технологічних процесів і конструювання технічних пристроїв, включають розроблення навчальної й техніко-технологічної документації, виконання конструкторських робіт, складання технологічних карт, тестів; технологічні вміння – кількісні вміння аналізу виробничих ситуацій, планування, раціональної організації технологічного процесу, експлуатації технологічних пристроїв; виробничо-операційні вміння – загально-трудодові вміння за суміжними професіями; спеціальні вміння – вузькопрофесійні вміння в межах якоїсь однієї галузі виробництва [8]. Рівень професійної підготовки, конкурентоспроможність, мобільність, уміння працювати в колективі, логічно викладати свої думки, успішність у професійній діяльності показують рівень сформованості компетентності в галузі оволодіння інформаційними технологіями. Діяльність будь-якого вищого професійного освітнього закладу повинна орієнтуватися на ці цілі.

У психологічній літературі «професійна компетентність» має широке коло визначень, які пояснюють її сутнісні характеристики, принципи, концепції, на яких вона будується. Так, професійна компетентність розглядається як [2, с. 199] індивідуальна характеристика ступеня відповідності вимогам професії, що визначається як поєднання психічних якостей, психічний стан, що дають змогу діяти самостійно та відповідально (дієва компетентність), володіння людиною навичками та вмінням виконувати визначені трудові функції; особистісно професійна, соціально значуща якісна характеристика фахівця, який уміє використовувати знання, уміння, навички не тільки для професійної діяльності, а й для розуміння соціальної значущості й моральної свідомості своєї діяльності; професійно-статусні можливості щодо здійснення людиною державних, соціальних та особистісних повноважень у професійній діяльності; володіння відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення людини до неї та предмета. При цьому компетенція включає в себе сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються до певного кола предметів і процесів і для ефективного виконання дій щодо до них; поняття, що включає три аспекти: проблемно-

практичний – як адекватність розуміння ситуації, ефективне виконання цілей, завдань і норм; смисловий – як адекватне осмислення виробничої ситуації в більш загальному соціокультурному контексті; ціннісний – як здатність до правильного оцінювання ситуації, її сутності, цілей, завдань і норм з погляду власних і загальних значущих цінностей тощо.

Професійна компетентність оцінюється рівнем сформованості професійно-педагогічних умінь. Із позиції основних операційних функцій педагога професійної школи можна виділити такі групи професійно-педагогічних умінь: гностичні вміння – пізнавальні вміння, які передбачають отримання нової інформації, виділення в ній головного, істотного, узагальнення та систематизація власного педагогічного досвіду, досвіду новаторів і раціоналізаторів виробництва; ідеологічні вміння – соціально-значущі вміння проведення виховної роботи серед учнів, пропаганди педагогічних знань; дидактичні вміння – загальнопедагогічні вміння визначення конкретних цілей навчання, вибору адекватних форм, методів і засобів навчання, конструювання педагогічних ситуацій, пояснення навчально-виробничого матеріалу, демонстрації технічних об'єктів і прийомів роботи; організаційно-методичні вміння – вміння реалізації навчально-виховного процесу, формування мотивації навчання, організації навчально-професійної діяльності учнів, встановлення педагогічно виправданих взаємовідносин, формування колективу, організації самоврядування; комунікативно-режисерські вміння – загальнопедагогічні вміння, які включають перцептивні, експресивні, сугестивні, ораторські та вміння у сфері педагогічної режисури; прогностичні вміння – вміння прогнозування успішності навчально-виховного процесу, що включають діагностику особистості й колективу учнів, аналіз педагогічних ситуацій, побудову альтернативних моделей педагогічної діяльності, проектування розвитку особистості й колективу, контроль за процесом і результатом; рефлексивні вміння – здатність до самопізнання, самооцінка професійної діяльності та професійної поведінки, самоактуалізація; організаційно-педагогічні вміння – загальнопедагогічні вміння планування виховного процесу, вибору оптимальних засобів педагогічного впливу та взаємодії, організації самовиховання й самоврядування, формування професійної спрямованості особистості учнів; загальнопедагогічні вміння – вміння читання і складання креслень, схем, технічних діаграм, виконання розрахунково-графічних робіт, визначення економічних показників виробництва; конструктивні вміння – інтегративні вміння розроблення технологічних процесів і конструювання технічних пристроїв, включають розроблення навчальної й техніко-технологічної документації, виконання конструкторських робіт,

складання технологічних карт, тестів; технологічні вміння – кількісні вміння аналізу виробничих ситуацій, планування, раціональної організації технологічного процесу, експлуатації технологічних пристроїв; виробничо-операційні вміння – загально-нотрудові вміння за суміжними професіями; спеціальні вміння – вузькопрофесійні вміння в межах однієї галузі виробництва [7].

Висновки. Отже, сучасний науково-педагогічний працівник вищої школи повинен володіти загальнопрофесійними компетентностями [6, с. 204–210], а саме: 1) психолого-педагогічною (знання системи нормативних документів сфери освіти; специфіки та психолого-педагогічної сутності навчально-виховного процесу у вищій школі; дидактики вищої освіти; особливостей функціонування педагогічної системи; методів діагностики ефективності навчально-виховного процесу; сучасних тенденцій розвитку вітчизняної, європейської та світової систем вищої освіти); 2) науково-дослідницькою (знання методології наукового пізнання; сучасних наукових категорій і концепцій філософії освіти; сутності й основних вимог до організації та проведення наукового дослідження, оформлення його результатів; методів проведення досліджень, статистичної та математичної обробки їх результатів; особливостей використання експериментальних даних в освітньому процесі; основних напрямів науково-дослідницької діяльності студентів); 3) педагогічного менеджменту (знання наукових основ філософії управління; особливостей управління соціальним системами; наукових основ освітнього менеджменту; психології управління; наукових основ само менеджменту). Неможливо в контексті вищезазначеного не звернути увагу на важливість професійно значущих якостей особистості, а саме: якості професійної спрямованості: позитивне емоційне ставлення до педагогічної діяльності; захопленість дисципліною, яка викладається; зацікавленість у результатах педагогічної діяльності; прийняття особистості студента; спрямованість на професійно-особистісний розвиток; інноваційність; креативність; наявність професійного ідеалу, позитивної Я-концепції, здатність до рефлексії; педагогічні здібності: властивості мислення; комунікативні та організаторські здібності. Сьогодні, безперечно, важливо звернути увагу й на необхідність грамотного формування спеціально-професійних компетентностей викладача вищої школи. Маємо на увазі: фахово-теоретичну компетентність (розуміння ролі та місця дисципліни в загальній схемі підготовки майбутнього фахівця; знання змісту дисципліни, що викладається; знання в галузі фундаментальних, природничих, соціально-економічних наук для реалізації міжпредметних зв'язків; вміння аналізувати літературу з конкретної проблеми, трансформувати наукові знання в засіб вирішення педагогічних

завдань); фахово-методичну компетентність (знання специфічних особливостей навчання з конкретної дисципліни; змісту й основних вимог програми дисципліни; вимог до розроблення методичного супроводу дисципліни; уміння використовувати методи структурування, систематизації та узагальнення наукових і навчальних матеріалів з дисципліни; розробляти й використовувати методи навчання та моніторингу навчальних досягнень студентів; розробляти навчально-методичне забезпечення дисципліни).

Отже, педагогічна компетентність – інтегральна характеристика ділових та особистісних якостей фахівця, це те, чого можна навчитися (під час навчання або на практиці), тобто це рівень володіння вчителем мовою, його педагогічна, психологічна й методична грамотність, наявність практичного досвіду роботи з тією чи іншою віковою групою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Актуальні проблеми розвитку галузевої економіки та логістики : матер. VII Міжнарод. наук.-практ. конференції з міжнар. участю, 15 листопада 2019 р. / ред. кол. : О.В. Посилкіна, О.В. Літвінова, Я.Г. Онищенко. Харків : Вид-во НФаУ, 2019. 285 с.
2. Барченков Д.А. Психологическое содержание профессиональной компетентности менеджера полифункционального холдинга. *Вестник Тамбовского университета. Серия «Гуманитарные науки»*. 2007. № 4. С. 199–206.
3. IT-готовність вчителів іноземних мов: методологія, теорія, технології / А.М. Гуржій та ін. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2013.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Карташова Л.А. Віртуальна школа, електронні навчальні класи – не фантастика, а українська реальність. URL: <http://knk.media/stati/1991-virtualna-shkola-elektronni-navchalni-klasi-ne-fantastika-a-ukrajinska-realnist.html>.
6. Кучинська І.О. Педагогічна компетентність сучасного викладача вишу: пріоритетні орієнтири й перспективи *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини»*. Випуск 11. С. 204–210.
7. Ломакина Г.Р. Педагогическая компетентность и компетенция: проблемы терминологии. URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/22/2190/>.
8. Профессиональная компетентность педагога. URL: <https://psylist.net/pedagogika/00030.htm>.
9. Драч І.І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади : монографія. Київ : Дорадо-Друк, 2013. 456 с.